

МОВНА ПРОБЛЕМА І ОСВІТА В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ

¹ Вінницький національний технічний університет;
² ВДПУ ім. М. Коцюбинського

Анотація

У статті розглядається роль навчальних закладів у сучасному українському державотворенні шляхом формування майбутніх активних творців нового життя в Україні, у вихованні в них національної самосвідомості, політичної культури, отже й культури публіцистичного мовлення. Наголошується на необхідності володіння кожним громадянином України державною мовою.

Ключові слова: мовна проблема, культура мовлення, державна мова, освітня політика.

Abstract

The article examines the role of educational establishments in the process of contemporary Ukrainian state building by means of forming future active Ukrainian new life creators, raising their national self-consciousness, political culture, and hence the culture of journalistic speech. It is emphasized that every citizen of Ukraine must speak the state language.

Keywords: language problem, speech culture, state language, educational policy.

Національна безпека і конкурентоспроможність України, її культуротворчий поступ в європейському просторі є похідними стратегії державної освітньої політики, що ґрунтується на визнанні системи освіти загальнонаціональним пріоритетом. Водночас потужні виклики, які впливають на стан України в останні роки (російська військова агресія; поглиблення системної фінансово-економічної кризи, збільшення й посилення її негативних соціальних наслідків), вимагають якісно нового, європейського рівня розвитку й детермінують перегляд цільових орієнтирів, змісту української освіти [4].

Мовна проблема традиційно залишається однією з найскладніших у сучасному українському державотворенні. Варто нагадати, що саме Закон «Про мови в Українській РСР», який було ухвалено в жовтні 1989 року, став фактично першим реальним кроком на шляху становлення суверенітету України. Проте з плином часу мовне питання в країні, на жаль, опинилося в площині політичного протистояння. Мовних проблем так чи інакше торкалися програми багатьох політичних партій, які брали й беруть участь у виборах до Верховної Ради України і до президентських виборів.

У сучасних умовах від педагога, його ідейно-політичного загартування і переконаності, педагогічної майстерності, ерудиції, професійної і загальної культури значною мірою залежить виховання молоді й успішне розв'язання складних освітніх, соціальних і суспільних завдань. А оскільки основним знаряддям праці вчителя є слово, то зрозуміло, які вимоги ставляться щодо вправності володіння українською мовою.

Навчальним закладам належить основна роль у формуванні майбутніх активних творців нового життя в Україні, у вихованні в них національної самосвідомості, політичної культури, отже й культури публіцистичного мовлення. Конче потрібно, щоб в Україні всі її громадяни досконало володіли державною мовою, культурою ведення полеміки, дискусій, уміли грамотно висловлювати свої думки.

Рівень мовленнєвої культури людини залежить від її обізнаності з національним мистецтвом, історією культури народу, його мови, історичними взаємозв'язками з іншими народами

та їх культурами. Культуру мовлення формує запас знань, любов до рідної мови, прагнення до самовдосконалення, бажання вбирати в себе те, що віками виробило людство, геній рідного народу. Не можна вбачати в культурі мовлення ознаку лише так званих інтелігентних професій – байдужа до власного мовлення людина (яку б посаду не займала) не може претендувати на повагу. Заперечення викликає й нігілістичне ставлення до рідної національної мови – хто не поважає своєї мови, той не може щиро поважати мови іншого народу, той не може глибоко вивчити і всебічно використовувати мову міжнародного спілкування. Тільки глибоке розуміння внутрішніх законів розвитку психології народу, носія мови забезпечує участь мовця у безперервному процесі її удосконалення мови, що відіграє неабияку роль у розвитку духовності людини [1, с. 18].

Мова людська – невичерпна скарбниця, з якої кожен черпає різноманітні засоби оформлення думки, реалізації потреб і етичних норм спілкування. Мова слугує досконалим інструментом не лише формування власної думки й почуття, але й знаряддям впливу на інших людей.

Нелітературне, ненормативне мовлення – це, насамперед, свідчення невихованості людини, а вже потім – її неосвіченості. К. Ушинський застерігав: «У нас часто трапляються особи дуже розвинені, обізнані й розумні, які хочуть вам сказати про яку-небудь справу, але є справжніми мучениками, ... набридають слухачеві, стомлюють його і часто втрачають багато в житті через те, що школа не подбала, щоб розвинути в них вчасно природний дар слова» [5, с. 199]. Це повністю стосується й сучасних проблем виховання культури публіцистичного мовлення. Досить часто доводиться спостерігати безпорадність, алогічність, а часто й граматичну нековирність, невпорядкованість думки в різних формах її мовленнєвого втілення. Одна з причин цього – це той немалою мірою негативний стан, у якому й тепер, у незалежній Україні, перебуває українська мова. Конче потрібно по-справжньому зробити її мовою шкільного й вузівського викладання, якнайшвидше домогтися того, щоб в Україні не було громадян, які неприхильні чи й байдужі до української мови, до історії й культури українського народу.

Виявленню механізмів подолання зазначених недоліків присвячені наукові пошуки лінгвістів, психологів, методистів, педагогів. Психологічні основи породження й розвитку мовлення в молодих людей обґрунтовані в працях О. Леонтьєва, М. Жинкіна, П. Гальперіна, В. Моляко, Б. Ананьєва, О. Скрипченка та ін. Лінгво-методичні й педагогічні основи формування умінь і навичок мовлення висвітлюються в працях Ф. Бусласва, І. Срезневського, К. Ушинського, І. Франка, В. Сухомлинського.

Зокрема, обґрунтування прийомів роботи над словом знаходимо в дослідженнях В. Водовозова, Н. Корфа, Ф. Бунакова, Д. Тихомирова. Виділяються, окрім іншого, такі аспекти дослідження в працях названих та інших учених: значення і зміст словникової роботи (П. Афанасьєв, К. Бархін, О. Бандура, Т. Груба, С. Резодубов); розвиток мовлення у дошкільний період (Є. Тихеева); завдання і зміст розвитку мовлення на уроках літературного читання в середніх класах (М. Рибникова, М. Колокольцев, П. Колосов); збагачення словника молодших школярів у системі уроків мови (М. Львов, М. Рождественський, І. Гудзик, М. Вашуленко, Т. Ладиженська); шляхи збагачення словника усного мовлення на уроках читання (Є. Адамович, Г. Липкіна, М. Оморокова, Н. Скрипченко, Н. Светловська та ін.).

Питання основних умов розвитку і вдосконалення мовленнєвої культури учнів висвітлено в мовознавчих працях Л. Щерби, І. Білодіда, Р. Будагова, В. Виноградова, В. Ващенко, А. Коваль, В. Костомарова, І. Чередниченка, В. Русанівського, С. Єрмоленко, Б. Буяльського, Н. Бабич. Психологічні аспекти цієї проблеми досліджувались Б. Баєвим, Л. Виготським, І. Зимньою, З. Калмиковою, А. Марковою.

Формування культури мовлення молодих людей охоплює широке коло питань. Проблема удосконалення культури саме публіцистичного мовлення досі не стали об'єктом монографічного вивчення. Між тим украй потрібно звернутись до цієї проблеми з метою обґрунтування напрямів роботи загальноосвітньої школи за нових умов формування мовно-мовленнєвої індивідуальності кожного з учнів.

Сучасний підхід до навчання мови визначається як основними функціями самої мови – слугувати найважливішим засобом спілкування й пізнання, так і замовленням самого суспільства – сформувати різнобічно розвинену й соціально активну особистість, якій притаманна справжня культура спілкування за різних умов мовленнєвої діяльності, яка сповнена поваги також і до рідної мови, вміє вести діалог, дискутувати, доводити, точно й аргументовано висловлювати свої думки, дотримуючись при цьому мовних норм і правил мовленнєвої поведінки, етики, тобто володіти також

і культурою публіцистичного мовлення; толерантно відстоювати свої політичні погляди. Культура міжособистісної толерантної взаємодії в налагодженні партнерських відносин тісно пов'язана з мовленнєвою поведінкою [3].

Загальноосвітня школа в Україні не може якнайбільшою мірою не дбати про нову якість навчання й виховання школярів, про вдосконалення змісту, форм і методів навчання, про те, щоб розвивати пізнавальні можливості учнів, формувати в них уміння й навички практичного застосування засвоєваних знань. Немала роль в осягненні цих завдань належить оволодінню учнями рідною мовою – українською, яка виступає для них не тільки об'єктом вивчення, але й інструментом пізнання навколишнього світу й себе в ньому, засобом інтелектуального розвитку, формування їхнього світогляду.

Культура мови – одна з найважливіших проблем, що потребує пильної уваги мовознавців, письменників, узагалі людей, небайдужих до виражальних можливостей слова або до престижу рідної мови. Як зазначає О. Пономарів: «Мова є не лише засобом спілкування. Це також спосіб сприймання світу, відтворення його в свідомості людини. Як основа *духовності* народу, мова є підмурком існування нації» [2, с. 7].

Освоєння громадянами, отже й учнями, культурою мовлення в її публіцистичному вияві забезпечує, окрім іншого, осягнення важливої частини тих потреб суспільства, які пов'язані з політикою, адміністративною і господарською діяльністю держави. Культура публіцистичного мовлення, її формування – це інтегруючий (об'єднуючий) і вкрай важливий процес розумово-емоційного творення особистості учня – в умовах школи й поза нею. У цьому процесі повинна забезпечуватись системність і зростаюча за складністю безперервність усієї діяльності вчителя з формування в учнів усе об'ємніших знань і навичок із публіцистики, що стає фактом лише за умови реалізації цілісної системи навчально-аналітичних, конструктивно-комунікативних навчальних завдань, вправ, зразкових пояснень учителем матеріалу дослідної проблеми (публіцистичного матеріалу), бо тільки це спроможне забезпечити пізнання й засвоєння учнями мовознавчо-публіцистичної теорії і якнайефективнішої методики її практичного втілення в кожному з класів.

Для опанування культурою публіцистичного мовлення потрібне вміле поєднання традиційних і сучасних форм і методів, прийомів навчання і вивчення мови, наближення цього навчально-виховного процесу до животрепетних проблем сьогодення. Кожне заняття – і класно-урочне, і позаурочне – в класі, шкільне позакласне і позашкільне – повинно сприяти формуванню національної свідомості школярів. Тільки наполеглива й самовіддана систематична робота може принести позитивні результати в озброєнні учнів потрібними знаннями і навичками з культури публіцистичного мовлення. Оволодіння ними – одне з найважливіших завдань вивчення мови. Це перспективний напрямок у вихованні соціально зрілих громадян України, яких, крім іншого, повинен характеризувати належний рівень культури усного й писемного мовлення. Щоб залучити мільйони людей до активного суспільно-громадського життя, щоб допомогти їм виявити творчу ініціативу – для цього необхідно готувати їх системно й активно ще із шкільних років. Сьогодні, в умовах зростання політичної, державницької і творчої активності громадян України опануванню культурою українського усного й писемного мовлення надається виняткова вага.

Підсумовуючи сказане, слід відзначити, що турбота Української держави, особливо школи й вузів, про мовленнєву культуру своїх громадян повинна належати до першочергових завдань у їхній щоденній діяльності. Вкрай потрібне подальше вдосконалення навчально-виховної роботи в цьому напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : СВІТ, 1990. – 232 с. Пономарів О. Культура слова / О. Пономарів. – К. : Либідь, 1999. – 240с.
2. Столяренко О. В. Виховання культури толерантних взаємин у студентської молоді: навчально-методичний посібник / О. В. Столяренко, О. В. Столяренко. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 248 с.
3. Стратегія розвитку педагогічної освіти в Україні: концептуальні положення / О. Г. Кучерявий; за наук. ред. член-кор. НАПН України Л. Б. Лук'янової; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. – Київ : ТОВ «ДКС-Центр», 2016. – 43 с.
4. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения / К. Д. Ушинский. – Т.1. – М., Л. : АПН РСФСР, 1950. – 412 с.